
30.09.08

**DAAN VANDEWALLE
& JAN BOON**

SUIVEZ LE GUIDE /

VOLG DE GIDS /

FOLLOW THE GUIDE

—
CONCERTZAAL - 20.00

19.15 Inleiding door Liesbet Vereertbrugghen

CONCERTGEBOUW

Over koekoeken, nachtegalen, Messiaen en exotische vogels

‘Wat betreft de nachtegaal ... Hij heeft geen enkele kennis van sleutels, noch van tonaliteit, noch van modaliteit, noch van maat. Misschien is hij begaafd? Het is mogelijk; het is zelfs zeker.’ (Erik Satie, *L'intelligence et la Musicalité chez les Animaux*)

Volgens Frédéric Mompou is ‘de grote les die Satie ons leert’ dat ‘het instinct alle waarheid bevat en dat kennis ons bedriegt’. Hoe men daar ook over denkt, feit is dat ook Messiaen het gezang van onze gevederde en gevleugelde broeders beschouwde als een spontane en vrije vorm van musiceren, die hij bewonderde. De mens, zelf een deel van de natuur, is het enige wezen dat al van oudsher die natuur tracht te doorgronden, te beheersen en naar zijn hand te zetten. Messiaen ontsnapt daar niet aan. Ook zijn kennis bedriegt ons. Ook hij zet, weliswaar op een geniale manier, het gezang van de vele vogels naar zijn hand. De natuur is, ook al van oudsher, een niet-aflatende inspiratiebron voor de kunsten. In de muziek echter beperkte de ‘imitatio naturae’ zich vooral tot een aantal klanknabootsingen van typische natuurgeluiden zoals donder, het ruisen van stromend water, paardengetrappel, stormgeluiden, het gezang van vogels (tot vóór Messiaen vooral koekoek, nachtegaal, wielewaal, zwaluw of leeuwerik) en het gemiauw van katten. Bekende voorbeelden van muziek geïnspireerd door het eerder eenvoudige gezang van vooral bovenvermelde vogels, zijn: *L'alouette* van Janequin, het *Capriccio sopra il cucu* van Kerll, *Le coucou* en *L'hirondelle* van Daquin, Händels *Orgelconcerto in F – Koekoek en nachtegaal*, *Le Rappel des Oiseaux* van Rameau, *Le rossignol en amour* van Couperin. Vivaldi's *Vier Jaargetijden* en Beethovens *Pastorale* schuwen het vogelgezag niet en ook Brittens *Spring Symphony*, Liszts legende *St-François d'Assise – la prédication aux oiseaux* en Vaughan Williams' *The Lark Ascending* bewijzen de vogelen des velds alle eer. De eerste die de reële (uiteraard opgenomen) zang van een nachtegaal ongewijzigd in een compositie gebruikte, was Respighi in zijn *Pini di Roma* uit 1924. Olivier Messiaen is dan weer de eerste die systematisch de melodisch en ritmisch meer complexe uitingen van ‘joie de vivre’ van allerlei vreemde gevleugelde woudbewoners (maar liefst 376 in totaal!) nauwkeurig noteert om ze als basismateriaal te gebruiken voor zijn grotere, complexe muzikale structuren. Voorbeelden daarvan zijn *Réveil des Oiseaux*, *Oiseaux exotiques*, *Catalogue d'Oiseaux*, *Chronochromie*, *La fauvette des jardins*. Het gezang van Polynesische vogels gebruikt hij in zijn opera *Saint-François d'Assise*, en dat van Australische vogels in *Eclairs sur l'au-delà*. Vanwaar deze fascinatie? Zijn eigen statement bij de presentatie van de *Catalogue d'Oiseaux* is wellicht verhelderend: ‘Tijdens uren van somberheid, wanneer mijn nuttelosheid me brutaal wordt onthuld, wanneer alle muziekstijlen, klassieke, exotische, antieke, moderne en ultramoderne, herleid lijken te zijn tot bewonderenswaardige resultaten van onderzoek, zonder dat ook maar iets achter de noten al dat werk rechtvaardigt – wat dan te doen, tenzij zijn vergeten ware gelaat ergens in het woud terugvinden, in de velden, in de bergen, aan het strand, midden tussen de vogels?’ (Uit: *Texte de présentation du Catalogue d'Oiseaux*)

UITVOERDERS

piano (live), figurant (video)

DAAN VANDEWALLE

video (opname en montage)

JAN BOON

concept, realisatie

LIESBET VEREERTBRUGGHEN

ornitholoog, wetenschappelijk advies

WALTER ROGEMAN

PROGRAMMA

Olivier Messiaen (1908-1992),

uit Catalogue d'Oiseaux (1956-1958)

- Le loriot (Wielewaal)
- Le bouscarle (Cetti's zanger)
- L'alouette lulu (Boomleeuwerik)
- Le chocard des alpes (Alpenkauw)
- La buse variable (Buizerd)
- La chouette hulotte (Bosuil)

Op 10 december 1958 vierde Olivier Messiaen (1908-1992) zijn vijftigste verjaardag. In datzelfde jaar werd hij uitgenodigd in Brussel, op de wereldtentoonstelling waar hij als internationaal gerenommeerd componist, organist en muziektheoreticus een lezing gaf. Nog in datzelfde jaar 1958 zette Messiaen een punt achter zijn laatste bladzijde uit de *Catalogue d'Oiseaux*. Deze feiten liggen aan de basis van *Suivez le Guide/Volg de Gids/Follow the Guide*. Maar ook de bewondering voor Messiaen, die al op jonge leeftijd gevoelig was voor artistieke vibraties. Hij was hoogbegaafd, een kunstenaar in hart en nieren. Het werd hem niet opgedrongen, hij kreeg de gave en heeft die zelf ontwikkeld, ook al groeide hij op in een kunstzinnig gezin: moeder was dichteres en vader (met Vlaamse roots!) werd bekend door zijn Shakespearevertalingen.

Wie iets van Messiaen kent, herinnert zich allicht zijn grote adoratie voor vogels. Het waren zijn grootste leermeesters. Hij werd er lyrisch en filosofisch van.

'De natuur, het gezang van de vogels! Ik ben erdoor gepassioneerd. Het zijn ook mijn toevluchtsoorden. (...) De vrije muziek, anoniem, geïmproviseerd voor het plezier, om de opgaande zon te begroeten, om de geliefde te verleiden, om iedereen toe te schreeuwen dat de weiden en de takken van hen zijn, om alle dispuut te stoppen, alle twist, alle rivaliteit. Om het teveel aan energie die opborrelt met liefde en levensvreugde te verbruiken, om tijd en ruimte te doorbreken (...) Als geen ander zegt Rilke: "Muziek: adem van de standbeelden, stilte van de beelden, taal waar alle andere talen stoppen ..." Maar het gezang van vogels bevindt zich nog hoger dan deze dichters-

droom. Het bevindt zich vooral ver boven de muzikant die het probeert te noteren.'

Al sinds de jaren 1940 bekwaamde Messiaen zich in de ornithologie, hij sloot zich aan bij diverse vogelverenigingen en ging uren wandelen, 's morgens heel vroeg of 's avonds laat, zelfs 's nachts. Vele honderden vogelgezangen heeft hij op locatie opgetekend, als een muzikaal of ritmisch dictee, of geregistreerd op bandopnemer. Hij rangschikte ze per habitat en streek om ze later in muziek te verwerken. Hij sprak van zijn 'style oiseau'. Noodgedwongen. Want, zei hijzelf, 'vogels zingen niet in onze getemperde stemming, daarom moet ik de microintervallen (kwarttonen of achtstetonen) van de vogels vergroten tot halve tonen. Vogels zingen ook heel hoog en erg snel. Hun ritmes zijn vaak niet te vatten in onze ritmische schema's.'

Hij ontwierp een eigen muziktaal (idiolect) die hij toelicht in zijn boek *Technique de mon langage musical*. Hij lanceert eigen ritmische vindingen zoals 'valeur ajoutée' (de toegevoegde waarde) en 'rythmes non rétrogradables' (spiegelfiguren), maakt gebruik van 'beperkt transponeerbare' modi en hanteert een coloristische harmonie. Messiaen spreekt van 'son-couleur' (klankkleur), akkoorden die hij elk een eigen kleur geeft (E is rood, A blauw ...). Ook het timbre van vogels stelde hem voor een probleem. Messiaen vond niet meteen een equivalent onder de instrumenten. De piano met zijn neutraal gekleurde klank en snel aansprekende aanslag, kon nog het best gebruikt worden om vogelgezag weer te geven.

De *Catalogue d'Oiseaux* werd een gigantisch pianoverhaal: dertien stukken voor

piano solo, gebundeld in zeven boeken, goed voor tweeënhalf uur muziek. Hierin stelt Messiaen telkens een vogel met zijn eigen gezang en eigen biotoop voor als solist tussen het gezang van andere vogels – 77 in het totaal. Op de titelpagina vermeldt hij: ‘Gezang van vogels uit verschillende streken van Frankrijk. Elke solist wordt voorgesteld in zijn habitat, omringd door zijn landschap en door het gezang van andere vogels die in dezelfde streek verblijven.’

Messiaen doorkruiste heel Frankrijk voor deze *Catalogue*: van Zuid (Roussillon) naar Noord (Ile-de-France), van Oost (La Grave Haut-Alpes in Rhône-Alpes) naar West (l'île d'Ouessant in Bretagne). De eerste en de laatste vogel vertegenwoordigen de grote natuurkrachten: de bergen en de zee. De alpenkouw noteerde Messiaen in de Hautes-Alpes, in het hooggebergte met de drie gletsjers van la Meije, het laatste stuk, de wulp, in de grote oceaan met het eiland Ouessant in Bretagne.

De albums zijn in spiegelbeeld opgebouwd: per boek 3, 1 en 2 stukken. Het middendeel *La Rousserolle Effarvatte* is meteen ook het langste deel (een halfuur). Daarna volgen in spiegelbeeld de boeken met 2, 1 en 3 stukken. Het werk ging in première op 15 april 1959 en werd gespeeld door Messiaens (tweede) echtgenote Yvonne Loriod, aan wie hij het opdroeg. Ze moest wel de dedicatie delen met ‘zijn gevleugelde vrienden’.

De ornithologen herkennen niet meteen de geluiden van de betreffende vogels, maar Messiaen verzekerde: ‘alles is écht, natuurlijk, ik ben het die de geluiden hoor en ongewild introduceer ik nadien iets van mijn manier van horen en weergeven.’

Messiaen kon het niet nalaten om in zijn partituur zorgvuldig aantekeningen te maken over welke vogel zingt en/of hoe het landschap eruit ziet: ‘het groene water [van de Charente] weerspiegelt wilgen en populieren. Plots weerklinkt met geweld een stem vanuit het riet of vanuit braamstruiken: het is de cetti's zanger, een woedend, verstopt grasmusje.’ Telkens wanneer er een andere vogel opduikt in de partituur, schrijft hij de naam eronder ten behoeve van de pianist. Ook wanneer het landschap resoneert, staat het erbij geschreven.

Wat voor de componist en de pianist belangrijk is, is ook interessant voor het publiek. Met dit standpunt trokken Daan Vandewalle, Jan Boon en Liesbet Vereertbrugghen naar Frankrijk, op zoek naar de plekken waar Messiaen zo graag verbleef. Ze tekenden geen vogelgeluiden op, maar registreerden met de camera de plekken waar Messiaen de vogels hoorde en/of zag. En op het videobeeld geven ze de respectieve namen van de vogels mee, zoals ze opduiken in de partituur. *Suivez le Guide* s.v.p.

Liesbet Vereertbrugghen

Catalogue d'Oiseaux

1er Livre	I	Le chocard des alpes (Alpenkauw)
	II	Le loriot (Wielewaa)
	III	Le merle bleu (Blauwe Rotslijster)
2e Livre	IV	Le traquet stapazin (Blonde Tapuit)
3e Livre	V	La chouette hulotte (Bosuil)
	VI	L'alouette lulu (Boomleeuwerik)
4e Livre	VII	La rousserolle effarvatte (Kleine karekiet)
5e Livre	VIII	L'alouette calandrelle (Kortteenleeuwerik)
	IX	La bouscarle (Cetti's zanger)
6e Livre	X	Le merle de roche (Rode rotslijster)
7e Livre	XI	La buse variable (Buizerd)
	XII	Le traquet rieur (Zwarte Tapuit)
	XIII	Le courlis cendré (Wulp)

BIO'S

Daan Vandewalle studeerde aan het Koninklijk Conservatorium Gent bij Claude Coppens. Als solopianist maakte hij zijn debuut op het festival Ars Musica in 1992. Inmiddels geniet hij internationale faam als uitvoerder van twintigste-eeuwse pianoliteratuur, met een sterke aandacht voor de Amerikaanse experimentele traditie. Zijn repertoire omvat werk van componisten als Ives, Ligeti, Lutoslawski, Rzewski en Wolff. Als improvisator werkt hij samen met musici als Fred Firth, Barry Guy en Sonic Youth. In 2000 werden zijn verdiensten voor de Belgische muziek bekroond met de Pelemansprijs. Recente projecten zijn een pianoduo met Geoffrey Douglas Madge en de opname van de integrale Inner Cities van Alvin Curran.

Jan Boon is regisseur en videast. De videoclipps die hij maakte als eindwerk aan het NARAFI in Brussel gaven aanleiding tot opdrachten voor Belgische artiesten zoals Praga Khan en Silverene. Daarnaast maakt hij televisieprogramma's voor JIM TV en TMF. Zijn introductiefilmpjes van artiesten die voor Gouden Vleugels werden geselecteerd, maakten Boon ook bekend in de wereld van de klassieke muziek. Samen met Liesbet Vereertbrugghen werkt hij een aantal voorstellingen uit voor jongeren. In juni 2008 stond hij op de shortlist van het filmfestival van Cannes (categorie: reclamefilm broadcast).

Liesbet Vereertbrugghen is musicoloog en producer bij VRT-Klara, waar ze verantwoordelijk is voor diverse programmablokken, cd-opnames en de jongerenwerking. Ze is bijzonder gedreven in het uitwerken van muziekprojecten met kinderen en jongeren. Voor een jong publiek realiseerde ze samen met videast Jan Boon enkele producties waarin livemuzikanten in interactie gaan met video-opnames: *Frulla Baas* (rond brieven van Mozart aan zijn nicht Maria Anna Thekla), *Als Louise* (de zeven vrouwen van Mozart) en *Ongeveer Schubert – De Neve van Schubert in Brussel* (de impromptu's van Schubert met Lucas Blondeel en Jef Neve).

IN DE KIJKER

do 06.11.08 / 20.00 / Concertzaal / **BLINDMAN & Champ d'Action / Critical Band**

BLINDMAN en Champ d'Action staan bekend om hun vernieuwende concerten en non-conformistische aanpak. Ditmaal slaan ze de handen in elkaar om hulde te brengen aan de Amerikaanse componist James Tenney, die aan de wieg stond van de spectrale muziek. Oudere en nieuwe composities van Scelsi, Grisey, Sleichim en Verstockt flankeren Tenneys muziek. Voldoende stof dus voor een boeiend muzikaal gesprek!

CONCERTGEBOUWCAFE

Het Concertgebouwcafé (op de benedenverdieping van het Concertgebouw) is de ideale ontmoetingsplaats voor concertliefhebbers. Het rookvrije café met uitzicht op 't Zand is bovendien een goede plek om tijdens de dag even te verpozen of om onder vrienden te genieten van de verwenkoffie van het huis. We verwelkomen u graag in de moderne architectuur van Robbrecht en Daem. U zult er een uitgebreide wijnkaart en een ruim aanbod van lunches aantreffen. Op dagen met voorstellingen is het café altijd open.

tickets & info: www.concertgebouw.be / +32 70 22 33 02 / In&Uit, 't Zand 34, Brugge

DISCOVERY

DISCOVERYPAS
50 % KORTING VOOR JONGEREN

Region
West-Vlaanderen

BRUGGE
MUSEUMSTAD

DeMorgen
een open geest bodt meer

Klara

Electrabel

BOMBARDIER